

СІЧЕНЬ

1 січня 1934 року заарештований священик УАПЦ Володимир Хуторянський

Достатньо оголосити війну більшовикам, як на Україні миттю спалахне повстання. На колгоспників більшовикам не доводиться розраховувати, хоча вони популяризують усюди, що, мовляв, більшовики — друзі колгоспників і колгоспник — опора більшовиків. Це — ілюзія, ні більше, ні менше. Будь-який колгоспник встромить ніж у спину першому-ліпшому комуністу за першої можливості.

З агентурного повідомлення

Володимира Хуторянського заарештували за статтю 54-11 — «участь у контрреволюційній організації» — та, звинувативши у приналежності до «Спілки визволення України», нібито організованої Сергієм Єфремовим, засудили до п'яти років таборів. Покарання священик відбував у Дмитровлазі — таборі, створеному для будівництва каналу Москва—Волга імені Й. Сталіна.

Новини з волі Хуторянський отримував через завпошти, який приносив йому неперевірені вартою листи та передачі. Родичам священик надсилав «цілу плеяду розмов про тортури, муки, страждання в таборах».

За словами Володимира Хуторянського, понад половина в'язнів у таборі були українцями (за офіційними даними, кількість арештантів у 1934—1937 рр. у середньому коливалась від 88 до 180 тисяч осіб).

Станом на 1937 рік Володимира Хуторянського етаповано до Соловецького табору, про що свідчить виписана на його ім'я довідка. 9 жовтня 1937 року. Особлива трійка Управління НКВС СРСР Ленінградської області¹ засудила Володимира Хуторянського до

¹ Особлива трійка НКВС — орган позасудового винесення вироків у СРСР. Трійки діяли у 1937—1938 рр. під час Великого терору. Вони формувались на рівні області та складалися з начальника підрозділу НКВС, секретаря обкому партії і прокурора. Часто фігурувала у документах просто як «трійка».

найвищої міри покарання. Священника розстріляли 3 листопада 1937 року в урочищі Сандармох.

Джерела

Хуторянский Владимир Яковлевич // Открытый список: [Електронний ресурс]. *Режим доступу*: <https://goo.gl/bmI9pM>

Шевченко Сергій. Список розстріляних у Сандармосі українців і вихідців з України // Радіо Свобода. — 2012. — 12 листопада. *Режим доступу*: <https://goo.gl/J1Lpzx>

Шаповал Юрій. Справа священника УАПЦ Володимира Хуторянского на тлі сталінського терору // Людина і світ. — 1998. — № 1. — С. 13—19. *Режим доступу*: <https://goo.gl/A9KhKT>

Остання адреса: Розстріли соловецьких в'язнів з України у 1937—1938 роках: В 2 т. — 2-е вид., доопрац. і доп. — Київ: Сфера, 2003.

2 січня 1931 року засуджений письменник Клим Поліщук

Поїду і буду працювати; а як посадять, то напишу услонівську¹ поему.

Клим Поліщук про переїзд до радянської України

Клима Поліщука заарештували 4 листопада 1929 року, за деякими даними — через донос дружини Галини Орлівни (Мневської). Саме на її вмовляння у 1927 році родина переїхала з Галичини до радянської України. «Мусив піддатися, бо ж любив я тебе й любив Лесю, і не міг дозволити собі лишатися там самому... Не міг дозволити, хоч знав, які наслідки можуть бути, передчував і у видженнях своїх бачив їх», — писав він згодом у листі до дружини.

У січні 1931 року Клима Поліщука засудили до 10 років таборів, які він відбував на Соловецьких островах.

Про останні роки письменника згадував політв'язень Соловків, історик Семен Підгайний: «Клим Поліщук був зовсім хворий,

¹ УСЛОН (рос.: Управление Соловецких лагерей особого назначения Наркомата внутренних дел СССР) — Управління Соловецьких таборів особливого призначення Наркомату внутрішніх справ СРСР.

з зруйнованим здоров'ям. Був дуже нервовий. Не міг терпіти, наприклад, голосної розмови, грюкання, будь-якого шуму. Говорив дуже поволі, довго й тягуче, часом гублячи нитку розмови. А найбільше любив, притулившись спиною до груби, сидіти й мовчати. Щиро кажучи, своєю присутністю він ще збільшував страшну тугу, яка там панувала».

Клим Поліщук працював у таборі сторожем на складі. Під кінець строку захворів і лежав у госпіталі. 9 жовтня 1937 року Особлива трійка Управління НКВС СРСР Ленінградської області винесла вирок — засудити понад тисячу осіб до найвищої міри покарання. Хворого письменника разом з іншими вивезли з островів і вбили в урочищі Сандармох 3 листопада 1937 року.

Джерела

Качуровський Ігор. Клим Поліщук. З тих, хто повернувся, щоб померти // Радіо Свобода. — 2012. — 29 лютого. *Режим доступу:* <https://goo.gl/sHDJyn>

Коцарев Олег. Фатальна помилка Кліма Поліщука // ЛітАкцент: [Електронний ресурс]. — 2009. — 17 вересня. *Режим доступу:* <https://goo.gl/LdU1Le>

Поліщук Клим (1891—1937): [Біографія і твори] // 1576: Бібліотека українського світу: [Електронний ресурс]. *Режим доступу:* <https://goo.gl/eaHeut>

Підгайний Семен. Українська інтелігенція на Соловках. Спогади 1933—1941. — [Новий Ульм]: Прометей, 1947. — 93 с. *Режим доступу:* <https://goo.gl/SmuxxJ>

2 січня 1935 року заарештований письменник Борис Антоненко-Давидович

Після вбивства радянського партійного діяча Кірова, що сталося 1 грудня 1934 року, Радянським Союзом прокотилася чергова хвиля репресій. У грудні 1934 року було заарештовано та розстріляно ряд українських митців. Бориса Антоненка-Дави-

довича заарештували у Казахстані, де він працював, і етапували до Києва.

У вересні 1935 року військовий трибунал Київського військового округу звинуватив письменника у «націоналізмі» та «контрреволюційній діяльності» і засудив до 10 років таборів. У 1937 році до цього терміну додали ще 10 років.

«Мені довелося побувати тоді землекопом і шахтарем, слюсарем і бухгалтером, фельдшером і секретарем суворого начальника», — згадував Антоненко-Давидович.

Про перебування письменника у таборах оповідав і його товариш Олександр Хахуля. За його словами, бригадир Бакум, «широкий в кістках та досить товстий запорожець, з традиційно опущеними вниз могутніми вусами», та оперуповноважений оперчекгрупи Джабаєв «зустріли» Антоненка-Давидовича у Востоклазі непривітно — подвійні прізвиська мали в'язні, які раніше тікали із зони: «Всіма очима дивись, дивись за ним! Це втікач! Король тайги! Для нього лісові стежки, як в'їжджена дорога!»

Після звільнення з таборів Борис Антоненко-Давидович нелегально повернувся до України, однак у 1946 році був знову заарештований та згодом вивезений на вічне поселення до Красноярського краю. Але «вічність» була відмінена ХХ з'їздом КПРС: з 1956 року письменник жив і працював на батьківщині, а у 1957 році з його імені було знято тавро злочинця.

Борис Антоненко-Давидович знову став до літературної праці. Він планував написати книжку про табірний період свого життя. У спогадах Олександра Хахулі зафіксовано, що працівники КДБ, дізнавшись про намір письменника, у 1974 році провели в нього обшук, а один із них попередив: «Ми вас, звичайно, не заарештуємо. Але у нас є інші способи, рівнозначні арештові».

Згодом стало відомо, що інформаторами органів були люди з літературного середовища.

Джерела

Шаповал Юрій. Голодомор і репресії в Україні (1932—1934 роки): [Remarks] // UA Historical Encounters — Taking Measure of the Holodomor. NYC, November 5—6, 2013. *Режим доступу*: <https://goo.gl/g3yK9I>

Борис Антоненко-Давидович — творчість ціною втраченого життя: краєзнавчий бібліографічний нарис / Укладач В. І. Салогуб. — Ромни, 2014. *Режим доступу*: <https://goo.gl/lZ5DGj>

Хахуля Олександр. Б. Антоненко-Давидович у пазурах чекістів. — Мельборн, 1987. *Режим доступу*: <https://goo.gl/UxubyX>

1. Антоненко-Давидович Борис (1899—1984): [Біографія і твори] // 1576: Бібліотека українського світу: [Електронний ресурс]. *Режим доступу*: <https://goo.gl/EIYAhv>

Від «Смерті» — в безсмертя: Б. Антоненко-Давидович та його доробок у ретроспекції часу: [Тематичний список літератури, упорядкований бібліографом Херсонської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. Олесь Гончара Т. Федько]. *Режим доступу*: <https://goo.gl/WNMeeI>

3 січня 1934 року відбувся перший допит письменника-гумориста Остапа Вишні

З таким самим успіхом ви можете звинуватити мене у посяганні на честь Рози Люксембург.

Остап Вишня про причини свого арешту

Письменника-гумориста Павла Губенка, відомого під псевдонімом «Остап Вишня», звинувачували у підготовці замаху на Павла Постишева¹, приналежності до «контрреволюційної організації» та «прагненні повалити радянську владу».

На першому ж допиті письменник «зійсявся» оперуповноваженому Георгію Бордону, що здійснював контрреволюційну роботу на літературному фронті. За ці слова Трійка при колегії ОДПУ засудила Остапа Вишню до «найвищої міри соціального захисту» — розстрілу. На щастя, у березні вирок було змінено на 10 років виправно-трудоих таборів, термін ув'язнення був визначений від дати арешту — 7 грудня 1933 року.

¹ Павло Постишев — радянський партійний діяч. Відомий як один із погромників українського національного відродження та згортання українізації, ініціатор знесення пам'яток церковної архітектури в Україні. У 2010 році Апеляційний суд міста Києва визнав Постишева винним в організації Голодомору.

За чотири роки до Ухто-Печорського табору, де перебував Остап Вишня, дійшли чутки про арешт Павла Постишева. Довідавшись про це, письменник зіронізував: «Ми мали їх ліквідувати як ворогів держави чотири роки тому, бо за них сидимо. Нам повинні ордени дати за передбачливість».

До звільнення Остапа Вишні доклав зусиль режисер Олександр Довженко. Він переконав владу, що такого письменника потрібно звільнити, бо його слово в умовах війни так само необхідне, як вогонь «катюш». У 1943 році Особлива нарада при Народному комісаріаті внутрішніх справ СРСР повторно розглянула справу й ухвалила звільнити Остапа Вишню. 8 жовтня його етапували з табору до Москви.

Про цей період Остап Вишня розповів російському сатирику Леонідові Ленчу: «Привезли мене, раба Божого, посадили до «чорного ворона» й запхали у Бутирку. Наступного дня знову саджають до «воронка» й знову кудись везуть. Виявилось, на Луб'янку. Сів! Сиджу... Час іде — місяць, другий, третій, четвертий... А тут розігралась у мене виразка шлунку... і потрапив я з Луб'янки до клініки лікувального харчування професора Певзнера...

Одного прекрасного дня приходять медсестра й каже: «Хворий, ідіть купатися, ми вас виписуємо». Пішов, викупався, сів до рідненького «чорного ворона» (він уже тут як тут). Приїхав, наглядач каже: «Ув'язнений, ідіть купатися!» — «Та я ж тільки...» — «Разговорчики! Марш!» Пішов, викупався, сів до камери. Раптом з'являється інший наглядач: «Ув'язнений Губенко, вас переводять до іншої тюрми, ідіть купатися!» — «Та я ж сьогодні вже двічі...» — «Разговорчики! Марш!» Пішов викупався, сів до «воронка» і поїхав на Луб'янку. Прийняли мене на Луб'янці, оформили, як належить, і знову: «Тепер ідіть, Губенко, купатися!» — «Та я...» — «Разговорчики! Марш!» Пішов викупався вчетверте за цей день гігієни і здоров'я...»

Джерела

З порога смерті: письменники України — жертви сталінських репресій. — Вип. I / Упоряд. О. Мусієнко. — К.: Рад. письменник, 1991. *Режим доступу:* <https://bit.ly/1mxnPhP>

Абрамов Влад. Остап Вишня: «террорист», охотник и коллекционер // Сегодня. — 2009. — 11 ноября. *Режим доступу:* <https://bit.ly/1YUoDc7>

Пришутов Едуард. Засуджений до розстрілу за... усмішки // Вечерние вести. — 2011. — 3 жовтня. *Режим доступу:* <https://bit.ly/22FiN7J>

Гайн Олександр. Табірне пекло Вишні // Міст. — 2011. — 10 листопада. *Режим доступу:* <https://bit.ly/1KHsNS>

Лавріненко Юрій. Остап Вишня // Українське слово: В 4 т. — Т. 1. — К.: Рось, 1994. *Режим доступу:* <https://bit.ly/1mxgYTa>

4 січня 1935 року відбувся допит письменника Петра Ванченка

— Ви визнаєте, що під виглядом «гнідої кобили» хотіли показати широкому читачеві Україну, яку «експлуатують», з якої «знущаються» і яку, врешті-решт, «замучили»; кучер Самсон, в особі якого ви подаєте представника пролетаріату, знущається з України до смерті?
— Ні, не визнаю.

*Із протоколу допиту Петра Ванченка
від 4 січня 1935 року*

Петра Ванченка було заарештовано у грудні 1934 року, під час так званого «кіровського набору»¹. В «Оповіданні про гніду кобилу», долученому до справи, оперуповноважений Георгій Бордон вичитав «злісний пасквіль на радянську владу».

Спочатку Петро Ванченко не визнавав своєї провини, проте 5 січня (за джерелами — після катувань) свідчення змінились:

«Останнім часом питання ставилось так, що у Полтаві здійснити вбивство неможливо. Залишались Київ або Харків. Казали, що можна вбити на виході з обкому чи ЦК. Ще зручніше — на вокзалі, бо у натовпі легше підкрастись. Для цього потрібно було

¹ «Кіровський набір» — публіцистична назва репресій, розпочатих у СРСР Йосипом Сталіним після вбивства радянського партійного діяча Сергія Кірова 1 грудня 1934 року.

вибрати час, коли точно буде відомо про приїзд чи від'їзд Постишева. Казали, що потрібна така людина, готова пожертвувати собою. Це може бути хтось із розкуркулених. Говорив з Майфетом. З Ковінькою говорив у загальних рисах про бажаність терористичного акту проти будь-якого із членів уряду як відповідь на репресії проти українців».

Згодом письменника етапували до спецкорпусу в'язниці НКВС у Києві¹. Йому інкримінували членство в «терористичній організації, яка планувала вчинити ряд терористичних акцій над вождями партії та уряду». Пізніше на допитах Ванченко стверджував: «Переконань терористичних у мене не було. Я не вірив у можливість здійснення акту».

На закритому судовому засіданні виїзної сесії Військової колегії Верховного Суду СРСР Петро Ванченко за «участь у контрреволюційній підпільній боротьбистській організації, що мала за мету повалення Радянської влади на Україні, відрив її від Радянського Союзу і створення незалежної української буржуазної держави» був засуджений до 10 років позбавлення волі з конфіскацією майна. Відбував покарання у Соловецькому таборі, потім, за деякими даними, був переведений до Пермського виправно-трудоного табору, де загинув 10 березня 1937 року.

Реабілітований у 1956 році.

Джерела

З порога смерті: письменники України — жертви сталінських репресій. — Вип. I / Упоряд. О. Мусієнко. — К.: Рад. письменник, 1991. *Режим доступу*: <https://goo.gl/foOWS8>

Уривки з оповідання Петра Ванченка «Оповідання про гніду кобилу, що мріяла про соціалізм» // Архів революційної культури України. *Режим доступу*: <https://goo.gl/oOgvOu>

Нагорний Сергій. Часом не вистачало шпал. Замість них клали й прибивали тіла замерзлих зеків // *Gazeta.ua*. — 2016. — 19 січня. *Режим доступу*: <https://goo.gl/2fbYbq>

¹ Нинішня адреса — місто Київ, вулиця Липська, 16. Наразі тут розміщуються: Український фонд культури, Український інститут національної пам'яті, Організація ветеранів України, інші громадські організації.